

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Психология / Выготский Л. С. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с.
2. Ананьев Б. Г. Психологическая структура человека как субъекта / Б. Г. Ананьев // Человек и общество. – Вып. 2. – Л. : ЛГУ, 1967. – 276 с.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С. Л. – М. : Мысль, 1999. – 156 с.
4. Роджерс К. К науке о личности / К. Роджерс // История зарубежной психологии. Тексты. – М. : Наука, 1986. – 299 с.
5. Войтонис Н. Ю. Мотивация поведения в сравнительно-психологическом освещении и экспериментальном изучении / Н. Ю. Войтонис // Психоневрологические науки в СССР. – М.–Л. : Госмедиздат, 1930. – 214 с.
6. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Хекхаузен Х. – СПб. : Питер; М. : Смысл, 2003. – 860 с.
7. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирования личности / Асеев В. Г. – М. : Мысль, 1976. – 159 с.
8. Виллюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека / Виллюнас В. К. – М. : МГУ, 1990. – 288 с.

Рецензенти: д. психол. н. Лефтеров В.О., д. психол. н. Иванова О.Ф.

УДК 159.9.01

Афанасьева Н.Є., к.психол.н., доцент кафедри загальної психології НУЦЗУ

ТЕОРЕТИЧНІ ПАРАДИГМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті представлено теоретичний аналіз проблеми психологічного консультування в екстремальних умовах діяльності. Проведено дослідження особливостей розвитку даної галузі психологічної практики у світовій психології. Визначено напрями організації психологічного консультування у структурі МНС. Представлено перспективні шляхи подальшого дослідження.

Ключові слова: психологічне консультування, екстремальні умови, профконсультування.

В статье представлен теоретический анализ проблемы психологического консультирования в экстремальных условиях деятельности. Проведено исследование особенностей развития данной отрасли психологической практики в мировой психологии. Определены направления организации психологического консультирования в структуре МЧС. Представлены перспективные пути дальнейшего исследования.

Ключевые слова: психологическое консультирование, экстремальные условия, профконсультування.

Постановка проблеми. Психологічне консультування почало розвиватися як самостійна галузь сучасної психології в середині ХХ століття. Виріс темп життя – у більшості населення скоротилася можливість відвідувати психотерапевта протягом тривалого часу. Проте запит на допомогу психолога в

різних життєвих ситуаціях продовжує рости. Виникла потреба в отриманні швидкої допомоги, коли консультація психолога допомагає вирішити одне конкретне завдання, а не ставить за мету провести глибинні зміни в структурі особистості.

У появі професій, що безпосередньо відносяться до психологічної допомоги, на підставі даних, наявних у сучасній літературі, можна виділити шість основних передумов і джерел [2]:

1. Розвиток експериментальної психології, що почався із створення в 1879 р. першої психологічної лабораторії В. Вундта в Лейпцігу.

2. Формування нового, гуманного і наукового підходу до людей, страждаючих психічними захворюваннями (Ф. Пінель, Ж. Шарко, П. Жані, Дж. Брейєр, З. Фрейд).

3. Розвиток психологічного тестування і руху за розумову гігієну (Ф. Гальтон, Ф. Біне, Л. Термен, Е. Торндайк, К. Бірс).

4. Виникнення в Бостоні в першому десятилітті ХХ століття (завдяки Ф. Парсону) консультування, що пов'язано з вибором професії і призначалося для допомоги людині у виборі відповідної роботи в ім'я «корисного і щасливого життя».

5. Виникнення і утвердження в 1940-х роках в США «недирективної психотерапії» К. Роджерса, який ввів в психотерапію філософію екзистенціалізму, відмовився від терміну «пацієнт» на користь терміну «клієнт» і, по суті, закріпив в суспільній свідомості уявлення про психологічну допомогу, яким воно і є в даний час, увібравши в себе як власне консультування, так і психотерапію.

6. Нарешті, висхідний до американських традицій протестантизму, виниклий в роки, що передували Другій світовій війні, інститут релігійного опікування (counselors) і соціальних працівників. Ці фахівці були покликані надавати безпосередньо наставницьку і практичну допомогу особам, що потрапили у важку емоційну або життєву ситуацію.

Таким чином, в 50-х роках ХХ століття різноманітні течії в психологічній, психіатричній, психотерапевтичній, соціальній і релігійній практиці призвели до оформлення специфічної галузі людської діяльності, що отримала назву «counseling» (консультування, наставництво, психологічна допомога).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Єдиного розуміння терміна «психологічне консультування» в сучасній психології не існує. У найзагальнішому вигляді консультування розуміється як професійна допомога людині або групі людей в пошуку шляхів дозволу або вирішення певної важкої чи проблемної ситуації і в даний час широко використовується в різних сферах людського життя.

Становлення психологічного консультування відбувалося практично одночасно у всіх економічно розвинених країнах, але виразно виділяються три основні підходи.

1. Проблемно-орієнтоване консультування (consulting) направлене на аналіз суті і зовнішніх причин проблеми, пошук шляхів вирішення. Підхід аналогічний поведінковій психотерапії, часто має на увазі підключення до консультування членів сім'ї клієнта і організаційну допомогу йому і його сім'ї.

2. Особистісно-орієнтоване консультування (counseling) центроване на аналізі індивідуальних причин проблеми, генезі деструктивних особистих стереотипів, запобіганні подібним проблемам у майбутньому. Підхід аналогічний психодинамічній психотерапії, консультант принципово утримується від порад і організаційної допомоги.

3. Консультування, орієнтоване на виявлення ресурсів для вирішення проблеми (solution talk). Найбільш яскравим прикладом подібного підходу є короткострокова позитивна психотерапія.

До найбільш авторитетних в світі концепцій психотерапії і психологічного консультування в даний час належать психоаналіз, аналітична психологія К.Г. Юнга, індивідуальна психологія А. Адлера, тілесна психологія В. Рейха, гештальттерапія Ф. Перлза, біхевіоризм Б. Скіннера, гуманістичний підхід К. Роджерса, трансперсональна психологія (С. Гроф, К. Уїлбер), екзистенціальна терапія Е. Едеймеллера.

Незалежно від вищенаведених концептуальних орієнтацій, можна виділити основні цілі і завдання психологічного консультування і алгоритм технічних етапів.

Цілі і завдання психологічного консультування:

- 1) емоційна підтримка і увага до переживань клієнта;
- 2) розширення свідомості і підвищення психологічної компетентності;
- 3) зміна відношення до проблеми (від «безвиході» до «вибору рішення»);
- 4) підвищення стресової і кризової толерантності;
- 5) розвиток реалістичності і плюралістичності світогляду;
- 6) підвищення відповідальності клієнта і виробітку готовності до творчого освоєння світу.

Технічні етапи психологічного консультування:

- 1) встановлення контакту професійного консультування;
- 2) надання клієнтові можливості виговоритися (у ряді випадків люди, що вперше дістали можливість розповісти про свою проблему, не перериваються питаннями і радами, самі в процесі розмови починають «бачити проблему по-іншому і можливості її рішення», можуть зупинити консультування на цьому етапі, будучи задоволеними його результатами);
- 3) надання пацієнтові емоційної підтримки і інформації про позитивні аспекти його проблемної ситуації;
- 4) сумісне з клієнтом переформулювання проблеми;
- 5) укладення динамічного контракту (обговорення організаційних аспектів і частки відповідальності клієнта і консультанта, виявлення і корекція нереалістичних очікувань клієнта);
- 6) формування реєстра можливих вирішень проблеми (консультант пропонує свій професійний і життєвий досвід тільки після того, як клієнт сформулював 2-3 рішення);
- 7) вибір оптимального рішення з виявленого реєстра з погляду клієнта;
- 8) закріплення мотивації і планування реалізації вибраного рішення; може здійснюватися прямою підтримкою або парадоксально – «критикою і сумнівами» консультанта;
- 9) завершення консультування з наданням клієнтові права повторного звернення при необхідності або призначення катанестичної, підтримуючої зустрічі.

Таку програму вдається реалізувати протягом однієї зустрічі, що продовжується 2-3 години, або в курсі з 2-5 зустрічей, по 1 годині з інтервалами від 1 дня до 2-3 тижнів.

Психологічне консультування може проводитися дистанційно за допомогою технічних засобів зв'язку (телефонне консультування, Інтернет-консультування). Проблема, що в більшості випадків пред'являється, маскує особистісну, професійну або сімейну кризу клієнта, який і стає об'єктом психологічної корекції, вимагає урахування і розвитку його світогляду (кризова психотерапія).

Таким чином, ми в своїй роботі орієнтуємося на уявлення про те, що психологічне консультування - це короткострокова робота психолога із здоровими людьми, що мають конкретні ситуаційні проблеми переважно адаптаційного і міжособистісного характеру. Консультація психолога допомагає клієнтові усвідомити і змінити малоефективні моделі поведінки для того, щоб приймати важливі рішення, вирішувати виникаючі проблеми, досягати поставлених цілей, жити в гармонії з собою і навколишнім світом.

Кінцева мета консультування - навчити людей надавати допомогу самим собі і таким чином навчити їх бути своїми власними консультантами.

Велика частина інформації, отриманої при консультуванні, виявляється в свідомості клієнта в інтервалах між заняттями, а також в періоди, коли люди намагаються допомогти собі самі після закінчення консультування.

Виклад основного матеріалу. Психологічне консультування людей, що мають різноманітні проблеми, пов'язані з професійною діяльністю, традиційно проводиться в рамках профконсультування. Професійне консультування – це метод психологічної допомоги людям в професійному самовизначенні, плануванні професійної кар'єри, а також подоланні труднощів професійного життя [5]. Даний напрям інтенсивно розвивався в ХХ сторіччі.

Соціально-економічна ситуація на початку ХХ ст. в розвинених країнах зумовила необхідність раціонального розподілу робочої сили. Це сприяло становленню профконсультативної служби в рамках профвідбору. У 1920- 30-і рр. в СРСР, так само як в США, Англії, Німеччині, Швейцарії, Бельгії і інших країнах, розвивалися теорія і практика профконсультативної роботи.

У 1930-х рр. в Чикаго створюється перша консультативна служба в одній з найбільших електричних компаній США. Завдання консультантів, що працюють в службі, – допомагати працівникам компанії у вирішенні їх професійних проблем. До цього часу в СРСР вже існувало декілька психотехнічних лабораторій, що займалися проблемами профвідбору.

Американський учений Ф. Парсонс розробив модель профконсультації, яка включала три етапи: 1) вивчення особистості і психічних особливостей претендента на професію (роботу або навчання); 2) вивчення вимог професії до людини; 3) зіставлення даних, отриманих на попередніх етапах, з метою видачі рекомендації про вибір професії. У цій моделі само консультування як процес діалогу з клієнтом, якого американці вважають «чисто американським продуктом», проводиться лише на третьому етапі, коли людина безпосередньо вибирає професію [5].

Профконсультування в США спиралося на концепцію природженої професійної придатності людини, і тому головна увага приділялася діагнос-

тиці. У 1920-х рр. широкого поширення набули психотехнічні тести професійного відбору Р. Мюнстерберга.

Вітчизняні учені (А.П. Болтунов, Н.Д. Левітов, Н.А. Рибников) змістили акцент у професійному відборі з робочого місця на людину. Вони вважали найважливішим завданням профконсультації знаходження оптимальної відповідності між можливостями людини і вимогами, що пред'являються різними професіями.

Велика увага в профконсультуванні приділялася профдіагностиці. У профконсультаційній роботі використовувалися наступні методи: тестування, бланкові і апаратурні методики, експерименти на різних приладах, спостереження і аналіз індивідуальних особливостей з подальшими рекомендаціями щодо придатності або непридатності людини до вибраної нею професії. Переважав не підбір відповідної для людини професії з урахуванням її здібностей, а підбір людини до тієї або іншої професії. Подібна практика профконсультаційної роботи була викликана тим, що замовниками профконсультаційних послуг були організації, що прагнули вирішувати свої проблеми пошуку і підбору відповідних кадрів для виконання професійних функцій. Тим самим порушувався принцип гуманного відношення до особистості, цінністю особистості ставав ступінь відповідності її індивідуальності певному потрібному професії стандарту.

Після Постанови ЦК ВКП(б) від 4 липня 1936 р. «Про педологічні збочення в системі Наркомпроса» в СРСР була припинена всякого роду психотехнічна діяльність, а разом з нею зупинені і роботи в галузі профконсультування.

Стан профконсультаційної діяльності в нашій країні до кінця 1950-х рр. можна охарактеризувати як застій. В середині 1960-х рр. велику увагу почали приділяти трудовому навчанню і профорієнтації. В рамках психології праці, що відроджується, знов почали досліджуватися проблеми профконсультування.

Різноманітність теоретичних підходів до профконсультаційної діяльності поклала початок переходу від діагностичного підходу в профконсультуванні до концепції професійного розвитку. У центр уваги все частіше ставилися процеси цілісного розвитку особистості, признавалася необхідність безперервності профконсультаційної діяльності, сприяючої усвідомленню того, що професіоналізація проходить крізь все життя людини, а не зводиться лише до вибору професії (К.М. Гуревич, Е.А. Климов, Т.В. Кудрявцев, К.К. Платонов і ін.).

Професійне консультування в 1970-80-і рр. розвивається в рамках виховної концепції профорієнтації і є важливою умовою здійснення індивідуального підходу до особистості, що вибирає професію з урахуванням формування її професійної спрямованості. На жаль, реальна практика в цілому не забезпечувала декларованого професійного розвитку особистості. На початку 1980-х рр. все гостріше відчувалася суперечність між теоретичними підходами, що проголошували ідею пріоритету особистості, і практикою профконсультації, орієнтованої на обслуговування потреб народного господарства в кадрах.

Не дивлячись на те, що не склалося єдиного визначення суті професійного консультування, більшість авторів визнають важливість надання підтримки особистості в її професійному становленні. Основне завдання при цьо-

му полягає у виявленні внутрішніх ресурсів особистості і розкритті шляхів усвідомлення себе в процесі професійного самовизначення. У зв'язку з цим посилюються вимоги до психологічної підготовки самих профконсультантів: від них потрібні знання про психологічні можливості, внутрішні ресурси особистості, її прихований потенціал, а також володіння основами професіоведення і професіографії.

На підставі аналізу вітчизняної і зарубіжної літератури можна умовно виділити наступні напрями організації профконсультаційної допомоги:

1. Довідково-інформаційний напрям передбачає надання клієнтам актуальних і достовірних відомостей, що містять характеристику професій, інформацію про професійні навчальні заклади, стан ринку праці, вакантних робочих місцях і тому подібне. Розповсюдження цієї інформації здійснюється шляхом видання доступної, естетично оформленої, барвисто ілюстрованої рекламно-довідкової допомоги.

2. Організаційно-управлінський підхід має на увазі координацію профконсультаційної роботи між різними освітніми установами, службами зайнятості, відділами розвитку персоналу підприємств, громадськими організаціями.

3. Адаптаційне профконсультування, яке направлене на надання допомоги особам, що поступили в професійний навчальний заклад або влаштувалися на роботу.

4. Стимулююче профконсультування передбачає надання допомоги особам, що переживають професійну стагнацію, депресію. Головним при цьому є формування у клієнта внутрішньої готовності до усвідомленої і самостійної побудови, коректування і реалізації перспектив свого професійного розвитку, підвищення кваліфікації, професійного зростання і кар'єри. Важливо збагатити уявлення особистості про свої професійні можливості, закласти упевненість у власних силах і мотивувати професійне самовдосконалення.

5. Коректувальне профконсультування направлене на надання допомоги особам, що переживають кризу професійного становлення, труднощі в професійному спілкуванні і співпраці, конфлікти. Проведення такого роду консультації вимагає глибокого психологічного аналізу внутрішнього світу клієнта, використання психотерапевтичних технологій, встановлення довірчих відносин між психологом і клієнтом.

6. Реабілітаційне консультування здійснюється для надання допомоги особам, що частково втратили працездатність, і інвалідам. Надання морально-емоційної підтримки, формування активної позиції, оптимізму є важливими складовими цього виду консультування.

Особливо актуальним є психологічне консультування для осіб, що виконують професійну діяльність в екстремальних умовах (пожежників, працівників спецпідрозділів міліції, учасників бойових дій).

При наданні психологічної допомоги людям, що побували в екстремальних ситуаціях, слід взяти до уваги одне дуже важливе положення – справжнє лихо настає тоді, коли кінчається дія ситуації і починається надання допомоги. Оскільки, з одного боку, не тільки самі екстремальні, надзвичайні ситуації, але і масштаби їх руйнівних дій, їх раптовість, поширеність стресів, що викликаються ними, і тому подібне багато в чому зумовлюються особливостями передкатастрофного розвитку. А з іншого, тільки в посткатастроф-

ний період можна реально визначити ступінь деструктивного впливу ситуації на особистість. Саме тому в сучасних умовах все більш актуальними стають питання психологічної і психосоціальної роботи з різними категоріями людей, що побували в екстремальних ситуаціях. Проте, не дивлячись на всю важливість і актуальність надання психологічної допомоги професіоналам, що здійснюють діяльність в особливих умовах, проблеми ці залишаються відносно новими і для практичної психології, і для психологічної практики.

Якщо говорити про роботу психоконсультантів з людьми, які знаходяться в екстремальних умовах діяльності і кризових ситуаціях життєдіяльності, то для нас особливо важливими здаються ідеї «життєвого світу», які прийшли в психологію з феноменології Е. Гуссерля – філософського напрямку, що прагнув звільнити філософське знання від натуралістичних установок і досягти сфери власного філософського аналізу і рефлексії свідомості про свої акти і про даний в ньому зміст, вичленувати граничні характеристики, початкові основи пізнання людського існування і культури [11, С. 687-688].

Теорія класифікації життєвих світів досить послідовно і широко розроблена Ф.Е. Василюком [3]. У її основі лежить уявлення про переживання як особливу внутрішню діяльність, за допомогою якої людині вдається пережити достатньо важкі життєві події, знайти втрачену душевну рівновагу і справитися з критичною ситуацією. Типи життєвих світів виділяються Ф.Е. Василюком на основі аналізу провідних потреб людини, взаємовідношення між ними, характеру їх суб'єктивного сприйняття, шляхів задоволення в термінах хронотропа.

Виходячи з наміченого Ф.Е. Василюком [3] зіставлення «онтології ізольованого індивіда», Д.А. Леонт'єв вказав на можливість нового нетрадиційного підходу до проблеми потреб. В рамках онтології життєвого світу потреби розглядаються як відповідні одному з модусів життєдіяльності, як об'єктивні відносини між суб'єктом і світом, що вимагають для своєї реалізації активності суб'єкта у формі його діяльності. Смыслова сфера грає ключову роль в організації образу світу. Саме завдяки відчуттю сенсу образ світу виступає джерелом суб'єктивної визначеності суб'єкта в сприйнятті навколишнього світу.

У руслі представлень Л.С. Виготського [4], сенси, або, інакше, смислові зв'язки, слід розуміти як динамічні утворення, конкретні об'єкти психіки, що реально зв'язують між собою образи, значення, цілі, навикі, установки, потреби, бажання, відчуття, емоції. Іншими словами, сенси – це реально функціонуючі, достатньо стійкі зв'язки між елементарними структурними одиницями, що відносяться як до різних блоків образу світу, так і до інших блоків емоційної, мотиваційної і інших сфер. Ж.-П. Сартр говорить про афективний сенс як про «відчуття, що виникає в процесі сприйняття деякого об'єкта і проєктованому на цей об'єкт, що приклеюється до нього» [цит. за 8, С. 17]; тобто мова йде про зв'язки об'єктів образу світу з відчуттям. За Дж. Річлаком, сенси – це не що інше, як відносини, вказівки на те, у зв'язку з чим, в контексті чого даний поведінковий патерн виявляється значущим [там же, С. 26]. Також в рамках смислових зв'язків говорять і про смислоутворюючі мотиви і смислові установки. У цьому ж ключі писав і М.М. Бахтін: «Сенсами я називаю відповіді на питання. Те, що ні на яке питання не відповідає, позбавлене для нас сенсу» [3, С. 382].

Д.А. Леонтьєв виділяє можливі варіанти відносин між сенсом життя і свідомістю, які, на наш погляд, повинен враховувати консультант в роботі з людьми, які знаходяться в кризових ситуаціях [9]:

1. Неусвідомлена задоволеність. Даний стан характеризує життя, яке протікає спокійно і без рефлексії і приносить відчуття задоволення, не спонукаючи до роздумів про його сенс.

Неусвідомлена незадоволеність. Людина відчуває фрустрацію, порожнечу, незадоволеність, не усвідомлюючи причин цього.

Усвідомлена незадоволеність. Людина має відчуття відсутності сенсу і активно, усвідомлено і цілеспрямовано цей сенс шукає.

Усвідомлена задоволеність. Людина в змозі дати собі звіт про сенс свого життя, це усвідомлене уявлення не розходиться з реальною спрямованістю життя і викликає позитивні емоції.

Витіснення сенсу життя, коли адекватне усвідомлення об'єктивної спрямованості життя несе в собі загрозу для самоповаги.

Психолог повинен розуміти, що індивідуальний сенс життя, його розуміння є ключем до того, щоб зрозуміти всю особистість в цілому, виступаючи при цьому як центральне пояснювальне поняття. Сенс життя первинний по відношенню до сенсів окремих дій.

Висновки. Аналіз сучасного стану проблеми психологічного консультування осіб, що виконують професійну діяльність в екстремальних, особливих умовах, дозволяє стверджувати, що дана галузь практичної психології і психологічної практики є на сьогоднішній день в нашій країні недостатньо розвиненою, хоча і надзвичайно актуальною.

Напрямок подальших досліджень – на основі теоретичного аналізу і емпіричних досліджень створити інтеграційну модель психологічної консультативної допомоги в екстремальних умовах діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. К методологии гуманитарных наук / Бахтин М. М. // Эстетика словесного творчества. – Изд-е 2-е. – М. : Искусство, 1986. – С. 381–393.
2. Бондаренко А. Ф. Психологическая помощь : теория и практика / Бондаренко А. Ф. – Изд. 3-е, испр. и доп. – М. : Независимая фирма «Класс», 2001. – 336 с.
3. Василюк Ф. Е. Жизненный мир и кризис. Типологический анализ кризисных ситуаций / Ф. Е. Василюк // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16. – 3. – С. 90–101.
4. Выготский Л. С. Мышление и речь / Выготский Л. С. – Изд. 5, испр. – М. : Лабиринт, 1999. – 352 с.
5. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Климов Е. А. – М. : Академия, 2007. – 302 с.
6. Леонтьев А. Н. Проблема деятельности в психологии / А. Н. Леонтьев // Вопросы психологии. – 1972. – № 1. – С. 4–9.
7. Леонтьев А. Н. Психология образа / А. Н. Леонтьев // Вестник МГУ. – Сер. 14. – Психология. – 1979. – № 2. – С. 3–13.

8. Леонтьев Д. А. Психология смысла : природа, структура и динамика смысловой регуляции / Леонтьев Д. А. – М. : Смысл, 1999. – 486 с.
9. Леонтьев Д. А. Психология смысла : строение и динамика смысловой реальности / Леонтьев Д. А. – М. : Смысл, 2003. – С. 161–164.
10. Нарышкин А. В. Строение образа мира человека и соотношение понятий «знак» – «символ» и «значение» – «смысл» / А. В. Нарышкин // Вопросы психологии. – 2004. – № 1. – С. 88–99.
11. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е. Ф. Губский и др. – М. : Инфра–М, 2003. – 576 с.

Рецензенти: д. психол. н. Потапчук Є.М., д. психол. н. Євдокимова О.О.

УДК 159.91

Афанасьєва О.А., студентка соціально-психологічного факультету НУЦЗУ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» КУРСАНТІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті представлений опис психологічної програми, яка допомагає розкрити й урахувати індивідуальні особливості особистості в діяльності курсанта, що оптимізує становлення професійної «Я-концепції». В ході перевірки її ефективності було встановлено, що позитивну «Я-концепцію» необхідно формувати засобами рефлексивної аутопсихологічної компетентності особистості за показниками успішності в навчальній і службовій діяльності, високого соціального статусу, професійної компетентності, адекватності професійної самооцінки.

Ключові слова: професійна «Я-концепція», рефлексивний практикум, професійний супровод, компетентність.

В статье представлено описание психологической программы, которая помогает раскрыть и учесть индивидуальные особенности личности в деятельности курсанта, что оптимизирует становления профессиональной «Я-концепции». В ходе проверки ее эффективности нами было установлено, что позитивную «Я-концепцию» необходимо формировать средствами рефлексивной аутопсихологической компетентности личности по показателям успеваемости в учебной и служебной деятельности, социального статуса, профессиональной компетентности, адекватности профессиональной самооценки.

Ключевые слова: профессиональная «Я-концепция», рефлексивный практикум, профессиональный сопровождение, компетентность.

Постановка проблеми. Суттєві зміни в суспільстві та навколишньому середовищі призвели до зростання кількості та масштабів надзвичайних ситуацій різної природи та характеру. Тому особливого значення набуває проблема професійного становлення та професійної підготовки працівників системи МНС. Одним із аспектів підготовки майбутніх фахівців є формування їх адекватної професійної «Я-концепції», від рівня сформованості якої залежить у цілому ефективність конкретної діяльності працівника служби цивільного захисту.

Сучасне переосмислення змісту освіти передбачає орієнтацію на розк-